

виражає людське благородство. Схвалення, висловлене родиною, колективом, підносить дитину у власних очах, утверджує в ній гордість. Та коли дитині приносять радість тільки похвали, тут уже криється небезпека. Справжня майстерність виховання полягає в тому, щоб добро творилось без розрахунку на похвалу [4, с. 302].

Отож педагог підкреслював необхідність активності самої особистості в її соціальному становленні. А соціальне виховання за В. Сухомлинським покликане вирішувати проблеми людини у суспільстві, враховуючи зовнішні і внутрішні впливи на становлення індивіда на всіх етапах соціального становлення і розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальные проблемы социального воспитания: отв. ред. Т. Яркіна, В.Бочарова, В. Львов. – М. : АНП СССР, 1990. – 168 с.
2. Мудрик А. Социализация и «смутное время» / А. Мудрик. – М. : Знание, 1991. – 80 с.
3. Сухомлинський, В. Методика виховання колективу // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 448– 449.
4. Сухомлинський В. Вибрані твори в п'яти томах / В. Сухомлинський// Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – 669 с. (С. 300–305, 312, 319, 434,472).

Гуцан Л. А.

кандидат педагогічних наук,
завідувач лабораторії трудового виховання,
старший науковий співробітник

*Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

ВИХОВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ

Змінюються часи, переоцінюються цінності, але залишається історія роду й держави, де тисячоліттями жила українська нація, в якій є свої традиції та звичаї і є нове сьогодення, складне та тривожне. Але і нині дітей так само, як і колись, в усі часи, треба виховувати і вчити, прищеплювати певні поняття, розвивати їхні почуття, вміння, здібності, навички та добрі звички, щоб вони вирости гідними людьми, громадянами своєї держави.

Процес виховання в сучасній педагогічній науці складний, довготривалий його розглядають як динамічну взаємодію (співробітництво, партнерство) вихователя та вихованців, в центрі якої знаходиться особистість дитини в усіх

її взаємозв'язках і опосередкуваннях. Це дитиноцентричний підхід і його основні складові – ідеї, моделі, цінності як матеріальні, так і духовні, спрямовані на піднесення духовності, самостановлення та різнобічний розвиток особистості. За таких умов ціннісний підхід виступає як найпріоритетніша виховна проблема. Її значущість посилюється тим, що цінності висунулись на передній план і як соціальна проблема, що набула сьогодні гострого, інколи навіть трагічного звучання.

Нажаль, сьогодні ми є свідками та учасниками кризи моральності і правосвідомості, соціальної нестабільності, політичної дезорієнтації, деморалізації підростаючого покоління. Прикро констатувати, що в сучасного молодого покоління надбанням більшості не стали повага до людини праці чи продуктів праці, повага до людей похилого віку, до жінки-майстрині, дуже мало людей проявляє милосердя, добротворчість, втрачено ідеали, стали розмитими життєві цілі та цінності.

Пошуки нових ціннісних орієнтацій, важкі самі по собі, ускладнюються соціально-економічною кризою, бойовими діями в країні, але стають життєво важливими й необхідними для кожного, засобом опори у життєвих колізіях.

Важливою складовою змісту виховання є формування в неї ціннісного ставлення до праці, яке передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства, шляхів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації в умовах ринкових відносин, сформованість працелюбності й мобільності як базових якостей особистості.

Проблема ставлення до праці як цінності була в епіцентрі уваги філософів різних історичних епох (Аристотель, Дж. Дьюї, М. Каган, І. Кононов, Ч. Пірс, В. Спіноза, С. Франкл). Дослідженню трудової активності, ставленню до праці присвячено також роботи соціологів (О. Дробницького, А. Здравомислова, В. Подмаркова, А. Турена, І. Чанглі, В. Ядова. Психологічні аспекти цінності праці були в центрі уваги І. Беха Л. Буєвої, Л. Божович, Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. М'ясищева, Р. Немова, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе, Д. Фельдштейна. С. Батишев, В. Бурдун, Ю. Лось, А. Макаренко, А. Мудрик, В. Сухомлинський, Н. Ткачова, Н. Щуркова та інші.).

Значний внесок у вивчення історії трудового виховання, його змісту, форм, методів, загальної трудової підготовки і політехнічної освіти визначеного періоду зробили українські вчені-педагоги другої половини ХХ ст. (О. Биковська, Ю. Белов, А. Вихрущ, Н. Калініченко, Я. Кепша, Ю. Коломієць, І. Косик, М. Левківський, Г. Левченко, І. Матюша, Б. Мельнеченко, В. Назаренко, Л. Оршанський, А. Пашинський, А. Рацул, Ф. Рискін, М. Рябухін, В. Савченко, В. Салієнко, Н. Слюсаренко, А. Терещук, І. Ткаченка, В. Тименко, Н. Шевченко, В. Шутяк та інші.).

У ході нашого дослідження для виявлення сутності ціннісного ставлення до праці ми спиралися на теорію В. М'ясищева, який розглядав ставлення з психологічного, фізіологічного та суспільно-історичного боку; визнавав обов'язковість суб'єкта й об'єкта стосунків; визначав різні рівні стосунків, зок-

рема свідомі, які вважав вищим рівнем людських взаємин; відносив ставлення до одного з основних складників психічного життя людини.

Ставлення у визначенні В. М'ясищева є цілісною системою індивідуальних, виборчих, усвідомлених зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності [2, с. 6 – 7]. Особливо важливою для нашого дослідження є думка вченого про складність, інтегративність ставлень: «Існують різні види ставлень, точніше, сторони єдиного ставлення, що визначаються багатобічною можливою реакцією людини й багатобічністю об'єктів» [2, с. 8]. До основних компонентів ставлення або «часткових ставлень» дослідник відносить: конативні ставлення або потреби; емоційно-вольові ставлення; інтерес, оцінні ставлення; етичні ставлення; переконання.

Л. Божович в своїх дослідженнях розглядає ставлення як суб'єктивні характеристики особистості, що виникають та змінюються в процесі задоволення певної потреби [3]. Дуже важливо розуміти що в процесі формування ціннісного ставлення до праці необхідно, щоб праця стала потребою, набула особистісного смислу для молодшого школяра. Цінності формуються в результаті ціннісного ставлення, тобто в результаті усвідомлення суб'єктом своїх потреб у співвідношенні з можливостями їх задоволення, отже, ціннісне ставлення до праці є основою для формування цінності праці. «Ціннісні ставлення не виникають до тих пір, поки суб'єкт не виявить для себе проблематичність задоволення потреби, що виникла. Чим проблематичніше можливість задоволення тієї чи тієї потреби, тим більшу цінність має той чи той предмет (явище) для суб'єкта» [4]. Отже, потреба й проблематичність (складність, неординарність) задоволення потреби – основа формування ціннісного ставлення.

Досліджуючи сутність ціннісного ставлення, О. Палей визнає в ціннісному ставленні особливий характер зв'язку особистості з навколишнім середовищем, у ході якого суб'єкт відчуває не конкретні речі, а їхній вплив на своє життя. Ціннісне ставлення, за визначенням науковця, це єдність, що утворює ціннісну систему «, основними елементами якої є суб'єкт та якісна основа предмета (об'єкта ставлення) [5, с. 11–12]. О. Палей відзначає, що основою для формування ціннісного ставлення є потреби та інтереси особистості, а також здатність до цілеспрямованої, доцільної діяльності. Головним показником ціннісного ставлення людини до чого-небудь, наголошує дослідник, є любов, радість праці [6]. Якою простою не була б ця думка на перший погляд, насправді людина не може цінувати те, до чого не відчуває любові, радості.

Василь Сухомлинський, в книзі «Сто порад учителям» писав: «... радість праці – це самовираження в праці. Це той складний духовний стан, коли людина з подивом і захопленням бачить витвір своїх рук, знаходить у ньому саму себе, своє напруження, години одноманітної, нічим не примітної праці. Щоб зробити працю сферою самовиховання (а без трудового самовиховання взагалі самовиховання немислиме), треба дати кожному вихованцеві радість праці, добитися того, щоб праця стала творчістю. У праці починаються ті пошуки самого себе, які, тривають кілька років, завершуються становленням, покликанням. Радість праці, трудова творчість, пошуки самого себе – усе це можливе лише в тому

разі, коли в праці розкривається індивідуальність. Це заглиблення в самого себе, злиття розумових сил і майстерності рук, свідома постановка мети й подолання труднощів».

Хочемо звернути увагу, що виховний вплив має не тільки почуття радості, пережите безпосередньо дитиною, але й таке почуття, за яким дитина спостерігає, а саме відчуття радості праці вчителя, батьків або іншої людини.

Помилковим є страх багатьох учителів бурхливого прояву емоцій, відмова від активного прояву почуття радості від результату праці взагалі й особливо праці навчальної, тому що це заважає навчальному процесу, порушує дисципліну. Це і є, на наш погляд, однією з причин зниження ролі праці в житті дитини, формування негативного ставлення до праці в молодого покоління. «Почуття радості, – як писав В. Сухомлинський, – доступно лише тому, хто вміє напружувати сили, знає, що таке піт й утома. Дитинство не повинне бути постійним святом: якщо немає трудової напруги, посильної для дітей, для дитини залишиться недоступним щастя праці. Вища педагогічна мудрість трудового виховання полягає в тім, щоб затвердити в дитячому серці народне ставлення до праці».[7, с. 11 – 12].

Серед багатьох чинників, що впливають на формування ціннісного ставлення до праці учнів є сім'я. З перших років життя дитина включається в складну систему відносин із членами сім'ї, з якими вона пов'язана почуттями любові, взаємної поваги і піклування. Завдяки цьому у дитини починають проявлятися бажання допомогти старшим, внести і свою частку праці у сімейну справу.

Значний виховний вплив сім'ї на дитину зумовлений глибокою взаємною прив'язаністю батьків і дітей. «Розумна» батьківська любов – це запорука нормального розвитку дитини. Чим частіше батьки будуть виявляти радість і задоволення від праці своїх дітей, тим швидше у них буде закріплюватись звичка до праці на загальну користь, на радість батькам, тим більшого сенсу для них набуватимуть повсякденні найбуденніші заняття.

Виховання в сім'ї невіддільне від загальної атмосфери в ній. Якщо дитина знає, що її батьки працюють, що їхня праця потрібна суспільству, якщо в сім'ї існує розподіл домашніх обов'язків, в якому беруть участь всі члени сім'ї, – це формує у дитини почуття відповідальності, намагання зробити щось для своєї родини та оточуючих. У такій сім'ї навіть без спеціальних методів з боку батьків здійснюється виховання дітей.

Через сім'ю проходять єднаючі промені від суспільства до особистості дитини і від особистості дитини до суспільства. Саме сім'я прилучає дитину до соціального життя. В демократичному суспільстві сім'я має базуватися на рівноправності всіх її членів, колективізмі і співпраці. На цій основі у дитини формується потреба в праці, ціннісному ставленям до неї.

Одна із дієвих форм сімейного спілкування і виховання в процесі якої відбувається зближення батьків і дітей та відбувається формування ціннісного ставлення до праці у дитини є насамперед безпосередня постійна участь її у посильній домашній роботі разом з батьками. У сім'ї дитина повинна займатися різноманітними видами праці. Не лише тими, що їй подобаються чи є найлегшим, а й необхідною працею. Користь від такої праці буде в тому випадку, коли

дитина розуміє її значимість. Дитина, що звикла усвідомлювати важливість своєї праці для близьких і рідних їй людей, і поза родиною буде проявляти таку ж турботу про своїх знайомих, товаришів, вчителів, людей похилого віку.

Підсумовуючи все вище сказане потрібно відзначити, що праця набуває для школяра цінності тоді коли він виділяє її як одну з сторін своєї життєдіяльності, пов'язує з певним емоційним станом і обов'язково включає в цей зв'язок уявлення про самого себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Формування відповідального ставлення до праці в учнів загальноосвітньої школи: (історико-теоретичний аспект) [Текст] : дис... д-ра пед. наук.: 13.00.01 / Левківський Михайло Васильович ; Український держ. педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1994. – 346 с.

2. Мясищев В. Психология отношений : избр. психол. тр. / В. Н. Мясищев ; под ред. А. А. Бодалева. – 4-е изд. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2011. –]С. 6 – 7

3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М. : Педагогика, 1995. – 352 с.

4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. / С. Л. Рубинштейн ; АПН СССР. – М. : Педагогика, 1989– . –Т. 2. – 1989. – 322 с

5. Палей Е. В. Проблема ценности (социально-онтологический аспект): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Е. В. Палей. – Иваново, 2007. – 22 с

6. Палей Е. Ценности как осуществление человеческой природы [Электронный ресурс] / Е. Палей. – Режим доступа : <http://main.isuct.ru/files/publ/vgf/2006/01/091.html>.

7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский ; авт. вступ. ст. О. Сухомлинская. – Киев : Рад. шк., 1985. – 557 с.